

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

<https://doi.org/10.59546/18290744-2026.1-3-107>

ԴԻԱՆԱ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ
*Ռուս-Հայկական համալսարանի իրավունքի
ինստիտուտի քրեական իրավունքի և
քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ*

DIANA AVETISYAN
*Postgraduate student at the Department of Criminal Law and
Criminal Procedure Law Institute of Law and Politics of the
Russian-Armenian University*

ДИАНА АВЕТИСЯН
*Аспирант кафедры уголовного права и
уголовно-процессуального права
Института права Российско-Армянского университета
<https://orcid.org/0009-0008-8991-4832>*

**NULLUM CRIMEN SINE LEGE ՍԿԶԲՈՒՆՔՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՎ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ. ԻՐԱՎԱՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ
ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ**

**THE PRINCIPLE OF NULLUM CRIMEN SINE LEGE IN NATIONAL AND
INTERNATIONAL CRIMINAL LAW: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS
AND PROBLEMS OF IMPLEMENTATION**

**ПРИНЦИП *NULLUM CRIMEN SINE LEGE* В НАЦИОНАЛЬНОМ И
МЕЖДУНАРОДНОМ УГОЛОВНОМ ПРАВЕ: СРАВНИТЕЛЬНО-
ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ И ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ**

*The research was supported by the Higher Education and Science Committee of MESCS RA
(Research project № 25YR-5E005).*

Ներածություն

Ինչպես ազգային քրեական օրենսդրության, այնպես էլ միջազգային քրեական իրավունքի հիմնարար սկզբունքներից մեկը, որը քրեաիրավական համակարգի հիմքն է, օրինակա-

նության սկզբունքը: Այս սկզբունքն ունի երկու ասպեկտ՝ հետադարձ ուժի բացակայություն և օրենքի հստակություն, որոնք երկուսն էլ նպատակ ունեն ասպահովել օրենքի վերաբերյալ տեղեկատվության ողջամիտ տարածումը, որպեսզի մարդիկ կարողանան իմանալ՝ իրենց պլանավորված գործելակերպն ընդունելի է, թե ոչ¹:

Անդրադառնալով ՀՀ քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածին՝ կարելի է նկատել, որ օրինականության սկզբունքը կազմված է երկու փոխկապակցված թեզերից՝ չկա հանցագործություն առանց օրենքի մեջ նշված լինելու (“Nullum crimen sine lege”) և չկա պատիժ առանց օրենքի մեջ նշված լինելու (“Nulla poena sine lege”): Առաջին թեզը ենթադրում է, որ հանրային վտանգավորություն ներկայացնող ցանկացած նոր արարքի ի հայտ գալը չի կարող քրեական պատասխանատվություն առաջացնել այնքան ժամանակ, քանի դեռ դրանք չեն ճանաչվել որպես հանցագործություն և իրենց արտացոլումը չեն գտել Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում: Երկրորդ թեզը, բնականաբար, բխում է առաջինից՝ ենթադրելով արարքի պատժելիության անհնարինությունը Քրեական օրենսգրքում դրա նախատեսված չլինելու դեպքում: Այս սկզբունքի հիմնական նպատակը քրեական օրենսդրության որոշակիությունն ու կանխատեսելիությունն ասպահովելն է, որի պայմաններում անձանց համար ակնհայտ են իրենց կատարած արարքների հետևանքները: Այս սկզբունքի բաղադրիչներն են՝ անալոգիայով քրեական օրենքի կիրառման արգելումը և հանցանք կատարած անձի իրավական վիճակը վատթարացնող քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալու արգելքը: Այլ կերպ ասած, քրեական պատասխանատվության հիմքը չի կարող լինել արտաքին նմանությունը կամ համընկնումն իրականում կատարված արարքի որոշ հատկանիշներով և քրեական օրենսգրքում ամրագրված այս կամ այն հանցակազմով: Այսպիսով, Սույն դրույթը պաշտպանում է անձին անհիմն քրեական պատասխանատվության ենթարկելու դեպքերից: Քրեական օրենսդրության մեջ մեծ ուշադրություն պետք է դարձնել այնպիսի հարցերի, ինչպիսիք են կանխատեսելիությունը և հետադարձ ուժի բացակայությունը, ինչպես նաև որոշ այլ հարցեր²:

ՀՀ Քրեական օրենսգրքի 4-րդ հոդվածի համաձայն՝

1. Ոչ ոք չի կարող ենթարկվել քրեական պատասխանատվության այն արարքի համար, որը կատարման պահին հանցանք չի համարվել:
2. Քրեական օրենքի Հատուկ մասի նորմերն անալոգիայով կիրառելն արգելվում է:
3. Քրեական օրենքի Ընդհանուր մասի նորմերը կարող են անալոգիայով կիրառվել, եթե դա չի վատթարացնում անձի վիճակը:

Հիմնական հետազոտություն

Հետադարձ ուժի արգելքի սկզբունքի զարգացումը, որպես միջազգային սովորության իրավունքի նորմեր, կարելի է բնութագրել մի քանի եղանակով: Սա կարող է դիտվել որպես մարդու միջազգային իրավունքների ոլորտում նյութական իրավունքի փոփոխություն³, որպես

¹ Cryer R., Friman H., Robinson D., Wilmschurst E., An Introduction to International Criminal Law and Procedure. — 2nd ed. — Cambridge: Cambridge University Press, 2009. — P. 17.

² Arajärvi, Noora, Between Lex Lata and Lex Ferenda? Customary International (Criminal) Law and the Principle of Legality (February 5, 2011). Tilburg Law Review: Journal of International and European Law, Vol. 15, No. 2, pp. 163-183, 2011.

³ Milutinovic, Decision on Dragoljub Ojdanic’s Motion Challenging Jurisdiction: Joint Criminal Enterprise, para. 10 (to the effect that principle of legality is substantive rule of criminal law protecting the accused, and not a matter of personal jurisdiction).

հանցագործության սահմանման իրավասության սահմանափակում⁴, որպես ինքնիշխանության սահմանափակում⁵, կամ որպես այն, որ բոլոր երեք դեպքերում էլ հանցագործության սահմանման օրինական լիազորությունները, անշուշտ, ինքնիշխանության ավանդական հատկանիշ են: Օրինականության սկզբունքը հանդես է գալիս որպես դրա սահմանափակման միջոց:

Քրեական օրենքի հետադարձ ուժի հարցի վերաբերյալ պետք է նշել, որ Խ. Խարթը նշում է, որ «Դրանք պետք է լինեն հասկանալի և լինեն մարդկանց մեծամասնության հնարավորությունների սահմաններում՝ դրանք կատարելու և պահպանելու համար, և, ընդհանուր առմամբ, դրանք չպետք է հետադարձ ուժ ունենան, չնայած բացառիկ դեպքերում դրանք կարող են լինել: Դրանք կարող են լինել միայն այն դեպքում, եթե դրանք կարող են լինել: Հետադարձ ուժ ունեցող պատժի կիրառման դեպքը չպետք է նմանվի պատժի սովորական դեպքի այն անձի նկատմամբ, որն այդ պահին օրենքից դուրս է եղել: Համենայն դեպս, կարելի է պնդել, որ պարզ պոզիտիվիստական Դոկտրինը, որ բարոյապես անարդար կանոնները դեռ կարող են Օրենք լինել, չի թաքցնում ընտրություն չարիքների միջև, որոնք կարող են անհրաժեշտ լինել ծայրահեղ պայմաններում»⁶:

Հարթը նշում է, որ բացառիկ հանգամանքներում կարող է արդարացված լինել հետահայաց կանոնների ներդրումը: Տասնամյակներ շարունակ նացիստական Գերմանիայի վայրագությունները և դրան հաջորդած դատավարությունները Նյուրնբերգում ակնառու, աննախադեպ բացառություն էին միջազգային իրավունքում: Այնուամենայնիվ, նման ոճրագործության բացառիկությունը (չնայած ոչ այնքան) արժեզրկվեց, և միջազգային հանցագործությունների մեջ մեղադրվող անձանց նկատմամբ դատավարությունները հաճախակիացան: Այսպիսով, բացառիկ իրավիճակները, որոնցում Հարթը կարող է վերացնել հետադարձ օրենքների արգելքը և հետադարձ ուժ ունեցող պատժը, այլևս հազվադեպ չեն միջազգային իրավունքում, և դա հարց է առաջացնում, թե որքանով, եթե հնարավոր է, օրինականության սկզբունքները կարող են հաղթահարվել «մարդկության ընդհանուր բարիքի» համար Որոշումներ կայացնելիս կամ նույնիսկ «քաղաքական նկատառումներ»⁷:

Մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքի և միջազգային քրեական իրավունքի համատեքստում օրենքի հետադարձ ուժի արգելքի սկզբունքը կապված է այնպիսի պահանջների հետ, ինչպիսիք են իրավական համակարգում «մատչելիությունն ու կանխատեսելիությունը»: Ազգային իրավական համակարգերի և քաղաքական ռեժիմների բազմազանությունը խիստ դժվարացնում է ընդհանուր միջազգային իրավունքի շրջանակներում օրինականության սկզբունքի լիարժեք իրականացումը: Այսօր ընդհանուր միջազգային իրավունքում օրինականության սկզբունքը երաշխավորում է պաշտպանություն պետության կամայականություններից, ինչպես նաև հանցագործություններ կատարած անձանց արդար քրեական հետապնդումը միայն ամենալուրջ հանցագործությունների շատ սահմանափակ շրջանակով: Արդիական է դառնում նոր մոտեցումների մշակումը, որոնք կարող են երաշխավորել օրինականության սկզբունքի իրականացումը միջազգային իրավունքում և միջազգային հարաբերություններում

⁴ *Milutinovic*, Decision on Dragoljub Ojdanic’s Motion Challenging Jurisdiction: Joint Criminal Enterprise, paras. 9, 10 (to effect that retroactive creation of crime would exceed ICTY’s subject matter jurisdiction).

⁵ Compare Nuremberg Judgment 1 IMT TRIAL at 219, discussed in Introduction.

⁶ *Herbert L.A Hart*, The Concept of Law, at 202 and 207, italics added.

⁷ *Arajärvi, Noora*, Between Lex Lata and Lex Ferenda? Customary International (Criminal) Law and the Principle of Legality (February 5, 2011). *Tilburg Law Review: Journal of International and European Law*, Vol. 15, No. 2, pp. 163-183, 2011.

հարցերի ավելի լայն շրջանակում⁸:

Որոշ հիմքեր կան ենթադրելու, որ nullum crimen sine lege-ի ընդհանուր տարբերակը կարող է վերաձվել միջազգային սովորության իրավունքի, քանի որ Միջազգային քրեական օրենսդրությունը հասնում է համախմբման փուլ: Այնուամենայնիվ, բարդ երկրնորանքները, ինչպիսիք են անցումային արդարադատության իրավիճակներում հանդիպածները, դժվար թե վերանան տեսանելի ապագայում: Չի կարելի բացառել նաև այն հնարավորությունը, որ ինչ-որ պահի միջազգային հանրությունը բախվի նոր տեսակի դաժանությունների, ինչը կստեղծի ևս մեկ բացառիկ խնդիր՝ ըստ էության արդարադատություն ապահովելու համար: Ներկայիս իրադարձությունների լույսի ներքո քիչ հավանական է, որ ապագա Միջազգային քրեական տրիբունալը ընտրի Նյուրնբերգում ընդունված մոտեցումը և թույլ տա, որ արդարադատության Դոկտրինը, ըստ էության, բացահայտորեն գերակշռի օրինականության գաղափարին: Շատ ավելի քիչ ակնհայտ է, թե արդյոք դատավորները նույնպես ձեռնպահ կմնան օրինականության սկզբունքի պահանջների ընդլայնումից՝ ստեղծելով «ստեղծագործական նախադեպեր» (սովորական) Միջազգային քրեական իրավունքի զարգացման համար:⁹

Հիմնական միջազգային հանցագործությունների գործերով ազգային քրեական օրենսդրության հետադարձ կիրառման հարցը առաջին անգամ բարձրացվել է «Տուվեն ընդդեմ Ֆրանսիայի» և «Պապոնն ընդդեմ Ֆրանսիայի» գործերով: Առաջին դեպքում դիմումատուն հանցագործությունների կատարման պահին ոստիկանության սպա էր, հատուկ ռազմական կազմավորում, որը ստեղծվել էր Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ ֆրանսիական Դիմադրության և Վիշիի կառավարության այլ թշնամիների դեմ պայքարելու համար: Տուվին առաջին անգամ արբենտիայում դատարանի առաջ է կանգնել երկու անգամ՝ 1946 և 1947 թվականներին՝ Լիոնի շրջանում աշխարհագրայինների կողմից կատարված սպանություններին մասնակցելու համար: Ավելի ուշ՝ 1973 թվականին, Ռիլյա Լա Պապում գնդակահարության զոհերից մեկի որդին դիմում է ներկայացրել մարդկության դեմ հանցագործությունների հետ կապված քրեական գործ հարուցելու մասին: Վերջին դեպքում դիմումատուն պատերազմի ժամանակ Ժիրոնդ պրեֆեկտուրայի գլխավոր քարտուղարն էր: 1981 թ. - ին դիմումատուի դեմ քրեական գործ հարուցվեց, ինչպես նաև քաղաքացիական հայց՝ մարդկության դեմ հանցագործությունների, սպանության օժանդակության և լիազորությունների չարաշահման վերաբերյալ՝ ութ մարդու Օսվենցիմ արտաքսելու համար, որտեղ նրանք սպանվեցին: Վեց այլ քրեական գործ հարուցվեց 1982 թվականին արտաքսման 17 զոհերի նկատմամբ (18): Ինչպես տեսնում ենք, երկու դեպքում էլ անձինք դատապարտվել են այն արարքների համար, որոնք իրենց պնդմամբ հանցավոր չեն դրանք կատարելու պահին: Այս կապակցությամբ դատարանը հիշեցրել է, որ ՄԻԵԿ-ի 7-րդ հոդվածի 2-րդ կետում ուղղակիորեն ասվում է, որ այդ դրույթը չպետք է «խոչընդոտի անձի դատաքննությանը եւ պատժին ցանկացած գործողության կամ անգործության համար, որը դրա կատարման պահին հանցավոր է եղել քաղաքակիրթ երկրների կողմից ճանաչված իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներին համապատասխան»: Սա վերաբերում է մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություններին, որոնց նկատմամբ Դատարանը նաև հիշեցրել է Նյուրնբերգյան կանոնադրությամբ սահմանված վաղեմության ժամկետների չկիրառման կանոնի մասին:

Դատարանը քննեց այն հարցը, թե արդյոք դիմումատուները պետք է գիտակցեն, որ

⁸ Souza Dias T., de. Accessibility and foreseeability in the application of the principle of legality under general international law: A time for revision? // Human rights review. - Oxford, 2019. - N 19. - P. 649-674.

⁹ Max Planck Claus Kress Nulla poena nullum crimen sine lege Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg and Oxford University Press. P. 8.

իրենց գործողությունները մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություններ են, և եզրակացրեց, որ, ինչպես նշված է Նյուրնբերգի կանոնադրության մեջ, մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների համար ժամանակային սահմանափակումներ չկան՝ անկախ դրանց կատարման ամսաթվից և արդյոք դրանք կատարվել են պատերազմի ընթացքում կամ այլ ժամանակահատվածներում¹⁰: Ավելին, չնայած այն հանգամանքին, որ Նյուրնբերգի տրիբունալը ստեղծվել է Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ սարսափելի հանցագործություններ կատարած անձանց դատավարության համար, Նյուրնբերգի կանոնադրությունը հստակ նշում է, որ տրիբունալն իրավասու է մարդկության դեմ հանցագործությունների համար, որոնք կատարվել են մինչև 1939 թվականը¹¹: Ավելին, «մարդկության դեմ հանցագործություններին վերաբերող սկզբունքների համընդհանուր նշանակությունը» հետագայում հաստատվեց, մասնավորապես, ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի թիվ 95 բանաձեռով, որն ընդունվել է 1946 թվականի դեկտեմբերի 11-ին¹²:

Հայտարարություններն այն մասին, որ միջազգային հանցագործությունների համար քրեական հետապնդումը խախտել է այդ սկզբունքը, ի հայտ են եկել դեռ ՄՊԳՊ-ի ընդունումից առաջ: Նյուրնբերգի և Տոկիոյի տրիբունալները բախվել են այն պնդումներին, որ աշխարհի դեմ հանցավոր գործողությունների համար հետապնդումը ենթադրում է nullum crimen սկզբունքի խախտում: Նյուրնբերգի միջազգային տրիբունալը, որի հետ համաձայնեց Տոկիոյի միջազգային տրիբունալը, ի պատասխան հայտարարեց, որ խաղաղության դեմ ուղղված հանցագործություններն արդեն քրեականացված են միջազգային իրավունքով, և որ, ամեն դեպքում, Nullum crimen sine lege սկզբունքը ինքնիշխանության սահմանափակում չէ, այլ ընդհանուր առմամբ արդարության սկզբունք է:

Nullum crimen sine lege («ոչ մի հանցագործություն առանց օրենքի») սկզբունքը ներկայացնում է ինչպես ազգային, այնպես էլ միջազգային քրեական իրավունքի հիմնաքարը: Դրա հիմնական նպատակը իրավական որոշակիության ապահովումն է, մարդու իրավունքների պաշտպանությունը եւ կամայական քրեական հետապնդումը կանխելը: Այս սկզբունքը սահմանում է, որ անձը կարող է քրեական պատասխանատվության ենթարկվել բացառապես այն արարքի համար, որը ճանաչվել է հանցավոր օրենքով, որը գործում է դրա կատարման պահին. Այսպիսով, այն ծառայում է որպես իրավապահ պրակտիկայում օրինականության պահպանման կարևորագույն երաշխիք:

Ժամանակակից քրեաիրավական տարածքում նկատվում է ազգային և միջազգային իրավական ստանդարտների ներդաշնակեցման միտում, ինչը հատկապես արդիական է քրեական օրենսդրության բարեփոխման գործընթացում գտնվող երկրների համար: Հայաստանի Հանրապետությունը, ընդունելով նոր քրեական օրենսգիրքը, ձգտում է իր իրավական մեխանիզմները համապատասխանեցնել միջազգային պայմանագրերին, այդ թվում՝ Միջազգային քրեական դատարանի Հռոմի կանոնադրությանը, մասնակցությունից բխող միջազգային նորմերին և պարտավորություններին:

Օրինականության սկզբունքի փարբերակիչ հատկանիշների բացահայտումը Հայաստանի Հանրապետության նոր Քրեական օրենսգրքում

Միջազգային իրավական հիմնարար ակտերը, ինչպիսիք են 1948 թ. Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը, 1966 թ. քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների

¹⁰ Ibid., p. 9; Penart v Estonia (dec.), No 14685/04, p. 9, 24 January 2006.

¹¹ Article 6(c) of the Nuremberg Charter.

¹² UNGA Res 95 (I) (11 December 1946) UN Doc A/RES/1/95; Kolk and Kislyiy v Estonia (dec.), Nos 23052/04 and 24018/04, p. 8–9, ECHR 2006-I.; Penart v Estonia (dec.), No 14685/04, p. 9, 24 January 2006.

մասին միջազգային դաշնագիրը, Հռոմի կանոնադրությունը, 1998 թ. Միջազգային քրեական դատարանը և այլն, պարունակում են միջազգային իրավական սկզբունքներ, որոնք, այսպես ասած, ներքին քրեական իրավունքի համար կազմում են «իրավական ճարտարապետությունը»:

Դրանք ներառում են՝

- ✓ օրինականություն (*nullum crimen, nulla poena, sine lege*),
- ✓ մեղքը՝ որպես պատասխանատվության պայման,
- ✓ նույն արարքի համար կրկին անգամ դատվելու արգելք (*non bis in idem*),
- ✓ դաժան, անմարդկային և արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի և պատժի արգելում (մարդասիրության սկզբունք):

Օրինականության սկզբունքի օրենսդրական նոր ձևակերպումն ունի և թերություններ և առավելություններ: Այսպիսով, օրենսդիրը չի արձանագրել այն դրույթը, որ արարքի հանցավորությունը, դրա պատժելիությունը որոշվում են միայն քրեական օրենքով: Բացի այդ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 19-րդ գլուխը նվիրված է անվտանգության միջոցներին և գույքի բռնագանձմանը (այսպես կոչված քրեաիրավական ներգործության միջոցներ): Սակայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 4-րդ հոդվածից չի բխում, որ նման միջոցներ կարող են սահմանվել միայն քրեական օրենքով: Տվյալ հարցն իր ամրագրումն է ստացել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 2-րդ մասում, համաձայն որի «Հանցակազմ կամ պատիժ կամ քրեաիրավական ներգործության միջոց նախատեսող նորմերը կարող են կիրառվել միայն սույն օրենսգրքում ընդգրկվելուց հետո»:

Միևնույն ժամանակ, պարզ չէ քրեական օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 1-ին մասի ձևակերպումը, համաձայն որի՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսդրությունը բաղկացած է նաև Հայաստանի Հանրապետության իրավական այն ակտերից, որոնք քրեաիրավական նորմեր են պարունակում կամ նշանակություն ունեն քրեական օրենքը կիրառելու համար: Սակայն անհասկանալի է, թե ինչ դեպքերի մասին է խոսքը և օրինականության տեսանկյունից այլ նորմատիվ իրավական ակտերը որքանով կարող են պարունակել քրեաիրավական նորմեր, ինչպես, օրինակ, շատ եվրոպական երկրներում: Խոսքը ամենևին էլ բլանկետային նորմերի մասին չէ, քանի որ նույն հոդվածում ճիշտ նշվում է, որ այլ նորմատիվ ակտերի հաշվառումն անհրաժեշտ է, եթե դրանք կարևոր են քրեական օրենքի կիրառման համար (խոսքը գնում է բլանկետային դիսպոզիցիաներով հանցագործությունների մասին):

ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքի արժանիքներից մեկը քրեական իրավունքում մասնակի անալոգիայի կիրառման թույլատրելիության մասին դրույթի ամրագրումն է: Շատ պետությունների քրեական օրենսգրքում (Դանիա, ԿժԴՀ, Իսլանդիա, Պանամա) ամրագրված են նմանատիպ դրույթներ:

Քրեական իրավունքի գրականության ուսումնասիրության հիման վրա օրինականության սկզբունքի բովանդակությունից կարելի է առանձնացնել դրա հետևյալ հիմնական բնութագրերը՝

- 1) Միջազգային քրեական իրավունքի գերակայությունը ազգային իրավունքի նկատմամբ,
- 2) Քրեական օրենքի ենթակայությունը, այսինքն՝ Սահմանադրության նորմերի գերակայությունը քրեական օրենսգրքի դրույթների նկատմամբ,
- 3) Քրեական գործերի լուծման ժամանակ քրեական օրենքի միատեսակ մեկնաբանումը և կիրառումը,
- 4) Հանցագործության և արարքի պատժելիության որոշումը միայն քրեական օրենքով,

5) Քրեական օրենքի Հատուկ մասի նորմերի անալոգիայի կիրառման անհնարինությունը,

6) Քրեական պատժի սահմանումը միայն օրենքով որոշված սահմաններում,

7) Քրեական պատասխանատվությունից և պատժից ազատելը միայն քրեական օրենքով նախատեսված հիմքերով,

8) Քրեական իրավունքի նորմերի կիրառման դեպքում դատական հայեցողության սահմանների հավասարակշռումը քրեական օրենքով,

9) Կոնկրետ հանցագործությունների հատկանիշների ճշգրիտ ձևակերպում (իրավական որոշակիություն) ,

10) Անձի վիճակը ծանրացնող քրեական օրենքի հետադարձ ուժի արգելումը,

11) Քրեաիրավական նորմերի մեկնաբանման և կիրառման ժամանակ օրենսդրական կարգադրությունների հաշվառում՝ ձևաթղթային դիսպոզիցիաներով և այլն:

Օրինականության քրեական սկզբունքը քրեական իրավունքի և քրեական օրենսդրության մեջ հավասարության, արդարության, մեղքի և մարդասիրության սոցիալ-իրավական և հոգևոր և բարոյական գաղափարների արտահայտման հատուկ ձև է¹³:

Օրինականության սկզբունքը Մի կողմից քրեական օրենսդրության սկզբունքն է, իսկ մյուս կողմից՝ քրեական պատասխանատվության սկզբունքը: Առաջին ասպեկտը անմիջականորեն կապված է միջազգային իրավունքի նորմերին և սկզբունքներին ՀՀ քրեական օրենսգրքի դրույթների լիարժեք և ճշգրիտ համապատասխանության ապահովման, քրեական օրենսգրքը, որպես իր իրավական համակարգի տարր, Սահմանադրության և այլ նորմատիվ ակտերի ճանաչման հետ:

Որպես քրեական պատասխանատվության սկզբունք նրա գործունեության ոլորտը կապված է միայն անձի շահերի պաշտպանության հետ, քանի որ քրեական պատասխանատվության ենթակա են միայն ֆիզիկական անձինք, իսկ ինչ վերաբերում է ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքով իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվությանը, ապա օրենքում իրավաբանական անձանց նկատմամբ քրեական օրենքի կիրառման սկզբունքների վերաբերյալ ոչինչ չի նշվում:

Օրինականության սկզբունքի խախտումները կարելի է բացահայտել նաև քրեական պատասխանատվությունից և պատժից ազատման նորմերի կիրառման դեպքում: Այսպիսով, մի շարք հեղինակներ արդարացիորեն առաջարկում են քրեական օրենսգրքում ամրագրել անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու պարտադիր դեպքերը՝ պատճառաբանելով, որ «...կարող է ազատվել» արտահայտությունը հանգեցրել է բացասական պրակտիկայի, որը հաճախ մնում է իրավակիրառի, այդ թվում՝ դատարանի սուբյեկտիվ հայեցողությանը: Խրախուսական նորմերի հստակեցումն ու կատարելագործումն անմիջականորեն կապված են քրեական օրենքի բոլոր սկզբունքների, իսկ օրինականությունը՝ հատկապես¹⁴:

Հատկանշական է, որ ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքում տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելը կրում է իմպերատիվ բնույթ:

Օրինականության սկզբունքի իրականացումը ներառում է բացերի և իրավական կոլիզիաների հաղթահարում, հանցակազմի հատկանիշների հստակեցում. գնահատողական հատկանիշների հստակեցում, օրենքում հանցագործությունների որակման ընդհանուր և հա-

¹³ Каныбриков В.А., Принцип законности в уголовном праве России: теоретические и правоприменительные проблемы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: Волгоград, 2011. С. 4.

¹⁴ Саргсян А.А., Деятельное раскаяние как основание освобождения от уголовной ответственности по законодательству Армении и России // Союз криминалистов и криминологов, № 1, 2020. С. 66.

տուկ կանոնների սահմանում, քրեական օրենքի նորմերի կիրառման ընթացքում դատական հայեցողության առավելագույն նեղացում և այլն:

Վերոգրյալի հիման վրա առաջարկվում են հետևյալ օրենսդրական փոփոխությունները և լրացումները՝

1) Հայաստանի Հանրապետության Քրեական օրենսգրքի 4-րդ հոդվածը շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ՝

«Օրինականության սկզբունքի բովանդակությունը ձևավորում են հավասարության, մեղքի, արդարության, մարդասիրության և քրեական պատասխանատվության սոցիալ-իրավական գաղափարները, որոնք արտահայտված են Հայաստանի Հանրապետության կողմից ճանաչված միջազգային քրեական իրավունքի, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության և սույն օրենսգրքի սկզբունքներով և նորմերով»:

2) ՀՀ քրեական օրենսգրքում առաջարկվում է ամրագրել անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու, պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու, քրեական օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու պարտադիր դեպքերը (հիմքերը) սահմանող նորմերը:

Ինչ վերաբերում է քրեական օրենսդրության բլանեկատային նորմերին, ապա անհրաժեշտ է անդրադառնալ մի շարք գնահատողական հասկացությունների առկայությանը, որոնք չունեն սահմանումներ քրեական օրենսդրության մեջ: Մասնավորապես, ՀՀ ՔՕ 355-րդ հոդվածը (Շինարարական, լեռնահանքային կամ այլ աշխատանքների կատարման ընթացքում աշխատանքի պաշտպանության կամ անվտանգության ապահովման կանոնները կամ պահանջները խախտելը) պարունակում է «այլ աշխատանքների» ցուցում, միևնույն ժամանակ, այլ աշխատանքների ցուցակ նախատեսված չէ, և յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում իրավակիրառը, հաստատելով որոշակի աշխատանքի խիստ վտանգավոր բնույթը, որի իրականացման կարգը կարգավորվում է համապատասխան ակտերով, իրականում կիրառում է անալոգիա:

2. Օրինականության սկզբունքի պահպանման (իրացման) Հայաստանի Հանրապետության փորձը

Օրինականության սկզբունքը կարևոր է ինչպես սոցիալապես վտանգավոր արարքների քրեականացման, հանցակազմերի ձևավորման, այնպես էլ կոնկրետ քրեական գործերով դրանց մեկնաբանման և կիրառման գործընթացում:

Հայաստանի իրավակիրառ պրակտիկայում, ցավոք, եղել են քրեական օրենքի նորմերի անալոգիայով քրեական պատասխանատվության ենթարկելու դեպքեր: Այսպես, 2000-ականների կեսերին Եհովայի վկաները իրենց աշխատանքային, քաղաքացիական պարտականությունները կատարելուց խուսափելու համար պատասխանատվության են ենթարկվել (անալոգիայով) զինվորական հանցագործությունների համար (զորամասն ինքնակամ լքելը, դասալքությունը և այլն): Այդ պահի դրությամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքում բացակայում էին քրեականացված արարքներ, որոնք նախատեսում են տվյալ կատեգորիայի անձանց պատասխանատվությունն իրենց աշխատանքային պարտականություններից խուսափելու համար: Սակայն Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը հաստատեց կոնվենցիոն նորմերի խախտում, և ուժի մեջ մտած մեղադրական դատավճիռների վերանայման արդյունքում տվյալ անձինք արդարացվել են: Նշվածից հետո այդ արարքները նախատեսվել են ՀՀ քրեական օրենսգրքում:

Հաջորդը բերենք ՀՀ ուժը կորցրած քրեական օրենսգրքի 300-1-րդ հոդվածի՝ Սահմանադրական կարգը տապալելը հակասահմանադրականության օրինակ: ՀՀ Սահմանադրա-

կան դատարանը, ՀՀ 2-րդ նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի բողոքի հիման վրա քննելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 300-1-րդ հոդվածի (Սահմանադրական կարգը տապալելը) սահմանադրականությունը, այդ նորմը ճանաչել է Սահմանադրությանը հակասող եւ անվավեր՝ բերելով հետեւյալ հիմնական փաստարկները.

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 300-1-րդ հոդվածի համաձայն՝ Սահմանադրական կարգը տապալելը, այսինքն՝ ՀՀ Սահմանադրության 1-5-րդ հոդվածներով կամ 6-րդ հոդվածի առաջին մասով նախատեսված որևէ նորմի փաստացի ոչնչացումը, որն արտահայտվում է իրավական համակարգում այդ նորմի գործողության դադարեցմամբ՝ պատժվում է ազատազրկմամբ՝ տասից տասնհինգ տարի ժամկետով: Այս հոդվածը վերաբերում է համաչափության սկզբունքին և իրավական որոշակիությանը:

Դատարանն արձանագրել է, որ ոչ ոք չի կարող երկու անգամ դատապարտվել այնպիսի գործողության կամ անգործության համար, որը կատարման պահին հանցագործություն չի հանդիսացել: Սահմանադրական դատարանը հոդվածի դիսպոզիցիայում թվարկված գնահատողական մի շարք տերմինների պարզաբանման նպատակով դիմել է Վենետիկի հանձնաժողով եւ մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան: Հաշվի առնելով տվյալ մարմինների իրավական դիրքորոշումները՝ Սահմանադրական դատարանը նշել է, որ քրեական օրենսգրքի 300-1-րդ հոդվածները հակասում են Սահմանադրության 73-րդ, 78-րդ և 79-րդ հոդվածներին¹⁵: Դրանով արձանագրվել է, որ 2008 թվականի մարտի դեպքերից հետո սույն հոդվածի քրեականացումը հանգեցրել է օրինականության սկզբունքի խախտման:

Եզրակացություն

Իրականացված հետազոտության արդյունքում հաջողվել է բացահայտել օրինականության սկզբունքի (Nullum crimen sine lege) իրացման հիմնական առանձնահատկություններն ինչպես Հայաստանի Հանրապետության ազգային օրենսդրությունում, այնպես էլ միջազգային քրեական իրավունքում: Այս սկզբունքը հիմնարար նշանակություն է պահպանում քրեական պատասխանատվության արդար և իրավական համակարգի կառուցման համար՝ ապահովելով իրավական որոշակիություն, կանխատեսելիություն և պաշտպանություն պետության կողմից կամայականություններից: ՀՀ նոր Քրեական օրենսգրքի վերլուծությունը ցույց է տվել, որ ազգային օրենսդիրը հետևողական քայլեր է ձեռնարկում ժամանակակից իրավական չափանիշներին համապատասխանող օրինականության սկզբունքի ներդրման և նորմատիվային ամրապնդման ուղղությամբ: Հատուկ ուշադրություն է դարձվում հանցագործությունների ձևակերպմանը, պատժամիջոցների իրավական որոշակիությանը և քրեական օրենքի գործողության ժամանակային սահմաններին:

Հռոմեական կանոնադրության դրույթների, միջազգային քրեական դատարանի պրակտիկայի, ինչպես նաև այլ միջազգային պայմանագրերի և կոնվենցիաների ուսումնասիրությունը հնարավորություն տվեց հաստատել nullum crimen sine lege սկզբունքի համընդհանուր բնույթը և դրա կարևորությունը միջազգային քրեական պատասխանատվության կարգավորման գործում: Միջազգային իրավասության մեջ այս սկզբունքը հանդես է գալիս որպես մարդու իրավունքների և օրինականության պահպանման կարևոր երաշխիք միջազգային բնույթի հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը քննելիս:

Հայաստանում իրավակիրառ պրակտիկան վկայում է նշված սկզբունքի պահպանման

¹⁵ Постановление Конституционного суда Республики Армения по делу Роберта Кочаряна от 26 марта 2021 года. УԴՌ-1586.

դրական միտումների առկայության մասին, սակայն առկա են նաև որոշակի մարտահրավերներ՝ բացերի իրավական կարգավորման, նորմերի մեկնաբանման և դրանց կիրառման նկատմամբ դատական վերահսկողության ուժեղացման անհրաժեշտության հետ: Այս համատեքստում առանձնակի կարևորություն է ստանում ազգային օրենսդրության ներդաշնակեցումը միջազգային չափանիշներին և դրանց համապատասխան դատական պրակտիկայի զարգացումը:

Ամփոփագիր: Հոդվածը նվիրված է օրինականության սկզբունքի (*Nullum crimen sine lege*) վերլուծությանը՝ Հայաստանի Հանրապետության ազգային օրենսդրության մեջ դրա ամրագրման և ՄՔԴ Հռոմի կանոնադրության դրույթներին համապատասխանության համատեքստում: Ուսումնասիրության նպատակն է բացահայտել նշված սկզբունքի տարբերակիչ առանձնահատկությունները և դրա կիրառման առանձնահատկությունները իրավական կարգավորման երկու մակարդակներում: Քննարկվում են Հայաստանի Հանրապետության նոր Քրեական օրենսգրքի դրույթները, որոնք արտացոլում են քրեական իրավունքում օրինականության ապահովման ժամանակակից մոտեցումները, ինչպես նաև Հռոմի կանոնադրության և Միջազգային քրեական դատարանի գործունեության շրջանակներում *Nullum crimen sine lege* սկզբունքի նշանակությունը: Հատուկ ուշադրություն է դարձվում Հայաստանում իրավակիրառ պրակտիկայի վերլուծությանը, որն ուղղված է քրեական պատասխանատվության ենթարկելի օրինականության սկզբունքի պահպանմանը և իրավական որոշակիության ապահովմանը: Իրականացված համեմատական-իրավական վերլուծությունը թույլ է տալիս բացահայտել ինչպես ազգային մոտեցման առանձնահատկությունները, այնպես էլ միջազգային չափանիշներին համապատասխանության աստիճանը:

Annotation. The article is devoted to the analysis of the principle of legality (*Nullum crimen sine lege*) in the context of its consolidation in the national legislation of the Republic of Armenia and compliance with the provisions of the Rome Statute of the ICC. The purpose of the study is to identify the distinctive features of this principle and the specifics of its application at two levels of legal regulation. The provisions of the new Criminal Code of the Republic of Armenia reflecting modern approaches to ensuring legality in criminal law are discussed. Special attention is paid to the analysis of law enforcement practice in Armenia, aimed at observing the principle of legality and ensuring legal certainty when bringing to criminal responsibility. The comparative legal analysis makes it possible to identify both the features of the national approach and the degree of compliance with international standards.

Аннотация. Статья посвящена анализу принципа законности (*Nullum crimen sine lege*) в контексте его закрепления в национальном законодательстве Республики Армения и соответствия положениям Римского статута МУС. Целью исследования является выявление отличительных особенностей указанного принципа и особенностей его применения на двух уровнях правового регулирования. Анализируются положения нового Уголовного кодекса Республики Армения, отражающие современные подходы к обеспечению законности в уголовном праве, особое внимание уделяется анализу правоприменительной практики в Армении, направленной на соблюдение принципа законности и обеспечение правовой определенности при привлечении к уголовной ответственности. Проведенный сравнительно-правовой анализ позволяет выявить как особенности национального подхода, так и степень его соответствия международным стандартам.

Բանալի բառեր – *Nullum crimen sine lege, օրինականության սկզբունք, Միջազգային քրեական իրավունք, Հռոմի կանոնադրություն, Միջազգային քրեական դատարան:*

Keywords: *Nullum crimen sine lege, the principle of legality, international criminal law, the Rome Statute, and the International Criminal Court.*

Ключевые слова: *Nullum crimen sine lege, принцип законности, международное уголовное право, Римский статут, Международный уголовный суд.*

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Cryer R., Friman H., Robinson D., Wilmschurst E. An Introduction to International Criminal Law and Procedure. — 2nd ed. — Cambridge: Cambridge University Press, 2009. — P. 17.
2. Arajärvi, Noora, Between Lex Lata and Lex Ferenda? Customary International (Criminal) Law and the Principle of Legality (February 5, 2011). *Tilburg Law Review: Journal of International and European Law*, Vol. 15, No. 2, pp. 163-183, 2011.
3. Milutinovic, Decision on Dragoljub Ojdanic’s Motion Challenging Jurisdiction: Joint Criminal Enterprise, para. 10 (to the effect that principle of legality is substantive rule of criminal law protecting the accused, and not a matter of personal jurisdiction).
4. Compare Nuremberg Judgment 1 IMT TRIAL at 219, discussed in Introduction
5. Herbert L.A Hart, *The Concept of Law*, at 202 and 207, italics added.
6. Souza Dias T., de. Accessibility and foreseeability in the application of the principle of legality under general international law: A time for revision? // *Human rights review*. - Oxford, 2019. - N 19. - P. 649-674.
7. Max Planck Claus Kreß *Nulla poena nullum crimen sine lege* Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg and Oxford University Press. P. 8.
8. *Ibid.*, p. 9; *Penart v Estonia (dec.)*, No 14685/04, p. 9, 24 January 2006.
9. Article 6(c) of the Nuremberg Charter.
10. UNGA Res 95 (I) (11 December 1946) UN Doc A/RES/1/95; *Kolk and Kislyiy v Estonia (dec.)*, Nos 23052/04 and 24018/04, p. 8–9, ECHR 2006-I.; *Penart v Estonia (dec.)*, No 14685/04, p. 9, 24 January 2006
11. Канубриков В.А. Принцип законности в уголовном праве России: теоретические и правоприменительные проблемы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: Волгоград, 2011. С. 4.
12. Саргсян А.А. Деятельное раскаяние как основание освобождения от уголовной ответственности по законодательству Армении и России // *Союз криминалистов и криминологов*, № 1, 2020. С. 66.
13. Постановление Конституционного суда Республики Армения по делу *Роберта Кочаряна* от 26 марта 2021 года. ՍԴՈ-1586.

Ավետիսյան Դ. - Ռուս-Հայկական համալսարանի իրավունքի ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, էլիասցե՝ dianka.avetisyan.2001@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 17.09.2025 թ., տրվել է գրախոսության 17.09.2025 թ., երաշխավորվել է ի.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավոր, Ռուս-Հայկական համալսարանի պրոֆեսոր Ս. Ավետիսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 08.04.2026 թ.: